

ԲԱԶՄԱՎԷՂ

Ը. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 9.

1850

ՄԱՅԻՍԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱՇԽԱՐՀԱԴԻՏԱԿ

Գ.

Ղարբարոս և Բարեբարոյ:

ԱՐԴԻԿ սովորաբար ամէն ցեղ բան երկու բաժնելով մէկմէկէ նուազ կամ առաւել, իրենք զիրենք ալ ըստ ընկերական բնութե՛ երկու դաս կը բաժնեն, Ղարբարոս ըսելով անկիրթ սեպուածներուն, և Վաղաքավար՝ կրթեալներուն, զոր մենք բարեբարոյ ըսինք: Արուհեան բարբարոս բառը շատ սովորական խօսք մը եղած է աշխարհիս մէջ, և ամէնքն ալ իրենց դատման յարմար սեպուածը բարբարոս կ'անուանեն, հարկաւոր է ճանչնալ թէ ինչ է բուն բարբարոսութիւնը և ո՞ր է:

Ղարբարոս անունը որ հիմա ընդհանուր գործածուած է, թէ և Յոյնք հնարած չըլլան, գոնէ իրենք եղած են

առջի գործածողները Վաղաքավար ըսելով ամէն օտար աղգեր, զորոնք անկիրթ ալ կ'իմանային, բայց աւելի խորթ և թանձր լեզու մը ունողը կ'իմանային այն ձայնով. թէպէտ բուն բառը իրենց լեզուէն ալ օտար կ'երևնայ, և աւելի հայկական Բարբառ ձայնէն առած կը թուի, իբր թէ տեսակ տեսակ ձայնելով խառնած, ինչպէս որ մեր մէջ բաղբաղ և բամբաս ձայներն ալ ատանկ խառնակութեան և վատ իմաստ կուտան, և ինչպէս այլազգական լեզուի մէջ ալ խառնաձայն աղաղակի մը Պառաւ կ'ըսեն, և մեր ռամկօրէն լեզուին մէջ ալ թափառական կեանքը բարբարական կ'ըսուի: Հնդկաց հին լեզուն

ալ Սարգիս կ'անուանէ բիրտ ժողովուրդները : Բայց ստուգաբանութիւնը թողունք , զանք իմաստին . թէպէտ այսպէս ընդհանուր առմամբ ամէն օտար կամ անկիրթ ազգ կը նշանակէր բարբարոսը՝ բայց մասնաւոր աւանդմէ ամենէն կատաղիներուն կ'ըսուէր , ինչպէս Միքիկեցւոյ՝ որոնց մէջ ինչուան հիմա երկիր մը Բարբարոսաց աշխարհ կ'ըսուի , ինչպէս նաև Սկիւթացւոյ , որ հին ատենը ծաղկեալ աշխարհիս հարուածն էին , անոր համար Սկիւթացի և բարբարոս նոյնանշանակ են թէ Յունաց մէջ թէ Հայոցս . թէպէտ և մեր լեզուին յատուկ է Խուժ դուժ ըսելն , ինչպէս Ղաքեղոյն ըսածն , « Խուժ , դուժ , Սկիւթացի , ծառայ , ազատ » և այլն . որով Ղաքեալն ալ ըստ Յունաց կրթեալ ազգ կ'իմանայ՝ Հելլենացի ըսելով , անկիրթ՝ բարբարոս ըսելով : Եսպէս ուրիշ ազգեր ալ իրենց միայն կրթութեան պատիւը սեփականելով՝ մէկալոնց նուաստ կամ բացասական աւանդմը կու տային . այսինքն Պարթևա կանք իրենց Բրիք կ'ըսէին , օտարաց Բարիք . Չինք իրենց Բչեղ , մէկալոնց Բնաչք , Հայերն իրենց Սեժ՝ որով ի հարկէ մէկալոնց Փորք . և այլն : Հռոմայեցիք որ իրենց զէնքերովը Յունաց քաղաքականութիւն ալ ժառանգելին , գոնէ ըստ իրենց կարծեացը , անոնցմէ սորվեցան ամէն ազգաց ալ բարբարոս ըսել բաց յիրենց և ի Յունաց : Եւրոպացւոյ մէջ երբ նոր տէրութիւններն ծաղկիլ սկսան՝ աշխարհիս մէկալ մասանց բնակչաց բարբարոս կ'ըսէին , և նոյն իսկ Եւրոպայի հիւսիսաբնակ ազգաց ալ . բայց իրենց մէջ ալ ամենէն յառաջագիւղ ազգք որ Խալացիք եղան՝ դեռ քիչ դար է՝ որ ինչուան Վաղղիացւոյ ալ բարբարոս կ'ըսէին :

Բրդ բարբարոսութիւն ըսելով թէպէտ ընդհանրապէս ամէն անկիրթութիւն և անմարդավայել բաներ կ'իմացուին , բայց շատ հեղ երկու իմաստ կու տայ . մէկ մը անբաղաճաւար մարդկան , այսինքն կարգաւորեալ օրէնքներ , գիտութիւններ , կենաց վայելիչ

բաներէ զուրկ եղող . մէկ մ' ալ վայրենի , անտառակեաց , անգութ նարդկան . որոնք երկուքն ալ տգիտութեամբ մօտ են իրարու , բայց բնաւորութեամբ կը զանազանին . վասն զի մէկը հեզ ընտանի բարք ունի և շուտով կրն ց քաղաքական ըլլալ . մէկալը զազան սյին բարք ունենալով՝ շատ դժուարաւ կը քաղաքավարի : Եւրոպոյ օրերէն ինչուան հիմա ամէն ատեն աշխարհիս մէջ գրտնուեր են և կը գտնուին թէ՛ բարեբարոյ մարդիկ , թէ վայրենիք , և թէ զուտ բարբարոսք՝ որ երկուքին մէջ կրնանք սեպել այսու առմամբ :

Հոս չեմք ուզեր քննել այն մեծ խնդիրը թէ մարդ բարեբարութեան բարբարոս եղաւ թէ բարբարոսութեան բարեբարոյ . բաւական ըլլայ այս բանիս վրայ մեր կարծեաց դեռ նոր ըսածնիս՝ թէ ամէն ատեն բարբարոսն ալ քաղաքականն ալ եղած է . և թէ կան ազգեր որոնց սկզբնական բարբարոսութիւնը չեմք կրնար ցուցնել , օրինակի համար մեր Հայու ազգին , թէպէտ և շատ տեղ մէկ մնասը բարբարոս եղած է , և ինչուան հիմա ալ տեղ տեղ կան բաւական բարբարոսութեան նշաններ , բայց տեղ տեղ ալ իրեն դաշտային կողմերը՝ Հայկայ օրերէն ի վեր քիչ շատ քաղաքականութիւն ծաղկած է : Վիտուած է պատմութեան մէջ ալ որ վաճառական , հողագործ , հովուական կեանք ունողներ դիւրաւ քաղաքականութե եկած են , քան թէ թափառականներն և որսորդները , որ սովորաբար ալ աւազակ և արիւնկզակ կ'ըլլան : Եսոնց պէս առաջին ժամանակները Բիւրոյ մէջ՝ Հայք , Եսորեստանեայք , Վաղդէացիք , Բակտրիացիք , հին Պարսք , Հրեայք , Հնդիկք , Շենք . Միքիկէի մէջ՝ Եգիպտացիք և Եթովպացիք . Եւրոպոյ մէջ՝ Պելասգեանք կամ Եսորուրացիք . Եմերիկոյ մէջ ալ կ'երևի թէ Սեբսիկացիք , Բերուացիք , մէկէն կամ շուտով քաղաքավար եղած են , և շատ աւելի դժար է ասոնք բարբարոս ճանչնալը՝ քան քաղաքավար . և սկսեք չեմք ազգի մը նախնի քաղաքավարութե

Թեանը նշան՝ ձեռագործ յիշատակները փնտռել, վասն զի շատ հեղ կամ իրենց ետքի բարբարոսութիւնը, և աւելի շատ հեղ օտար ազգի մը բարբարոսութիւնը զանոնք ջնջած են։ — Ընոր համար կ'ընդունիմք թէ Զոյնք մասամբ իրաւամբ, և մասամբ պարծենկոտութեամբ և մասամբ ստուգութեամբ միայն զիրենք քաղաքավար սեպած են նախ. ստուգութեամբ՝ վասն զի իրենցմէ շատ առաջ քաղաքավարած էին Եսորեստանայք, Եգիպտացիք, Տրեայք, Տայք, և այլն. սնափառութեամբ՝ վասն զի ուրիշներէն առած լոյսերնին իրենց սեպեցին և չունեցածնուն վրայ ալ պարծեցան. իրաւամբ՝ վասն զի քան զամէնքը գերազանցեցին գեղեցիկ ճաշակաւ և բոլոր եւրոպական լուսաւորութեան և Եսիոյ մասին ալ օրինակ եղան, որով Եւրոպայէն ալ աշխարհիս մէկալ կողմերուն սփռելուն պատճառն ալ իրենք կը սեպուին։

Ինչդեռ այս վերոյիշեալ ազգերը քիչ շատ քաղաքականութեամբ կը ծաղկէին՝ աշխարհիս մնացեալ մասերը՝ և մանաւանդ հիմակուան ամենէն աւելի ծաղկածը՝ գրեթէ բոլոր բարբարոսութեան մէջ թաղուած էր, ուսկից հազարաւոր տարիներէ վերջը հազիւ սկիսան դուրս ելլալ. և այսպէս Եւրոպա գրեթէ բոլոր հիմա քաղաքավար է. բայց դեռ աշխարհիս մնացեալ մասերուն մէջ շատ տեղ բարբարոսութիւն պատած է, թէ՛ այն տեղերն որ առաջ ալ բարբարոսութիւն կար, և թէ՛ առանկ տեղեր՝ ուր առաջ քաղաքավար էին։ Բայց երկու տեսակ բարբարոսութիւն ալ կայ զանազան կերպով. Եւրոպական կամ Եւրոտը աշխարհիս ամենէն հին ժողովուրդներէն մէկը, և ամենէն հին քաղաքավար ժողովուրդոց մէջ՝ միշտ և ինչուան այսօրս անգութ բարբարոս եղած է, և դրախտին բարձր սահմաններուն վրայ դեռ այսօր ալ աւազակութեան կը դարսնի. Լափոնացին հիմակուան ամենաքաղաքավար աշխարհիս՝ Եւրոպայի ծայրը՝ սկզբանէ ի վեր տգէտ բարբարոսութեան մէջ

ճապղած նստեր է, բայց խաղաղութեամբ իրեն այծեմներուն կաթը կը թելով՝ մէկու մ'ալ չար չի հասցնել։ Զունաց ալ դաստիարակ եղող հսկայագործ Եգիպտացւոց զաւկները՝ Ֆելլահներու հետ խառնած կրկին բարբարոսութեան մօտ են։ Եմերիկացի եղբարց մէկը իր հայրենի անտառներուն լճերուն եզերքը դեռ կը թափառի տարրապաշտութեամբ, իսկ մէկալը Եւրոպացւոց ինամեցած՝ քաղաքականութեան մէջ մէկու մ'ալ երկրորդ չէ։

Եւրոպային ընդհանուր ծաղկումը և անկէ օտար աշխարհներու վրայ ծագած լոյսը կ'երեցնէ թէ բարբարոսութիւնը երթալով կը պակսի և քաղաքականութիւնը կ'աճի։ Բայց եթէ բուն բարբարոսութեան ինչ ըլլալը և հիմկու աշխարհիս վիճակը անաչառ քննենք՝ աւելի ճշմարիտ զայս կը գտնեմք, թէ իրաւ քաղաքականութիւնն օր աւուր առաջ կ'երթայ, բայց շատ բարբարոսութիւն ալ նոյն իսկ քաղաքականութիւնն մէկ կողմէն հալածելով, մէկալ կողմէն սխալմամբ ներս կը մտցնէ. և աշխարհքիս ամենէն ծաղկած կողմերն ալ շատ զարմանալի և պժգալի բարբարոսութիւններ կան, շատ խաւարային գործքեր ուր որ կատարեալ լոյս ծագած կը կարծուի։ Եւրոպայի դեռ բարբարոս էր այն Զունաստանն երբ մեղրահօս բերնովը զինքն հելլէն կ'անուանէր և մէկալ ազգերը բարբարոս. որչափ անխելք, տմարդի գործքեր ունէր ծեր Եգիպտոսն երբոր ոչ անիրաւացի պարծանօք կ'ըսէր Զունաց՝ թէ դուք միշտ տղայք էք։ Եւրոպայի ճանչնամառ ջինին մեծ քաղաքականութիւնը, երբոր խաղաղաններու մէջ ալ ռամիկ ժողովուրդը կը տեսնամ՝ որ մուգայից լեզուներուն կը լսէ. բայց չեմ կրնար չի ճանչնալ անոր բարբարոսութիւնն ալ՝ երբոր նոյն ռամիկն ձեռքը թողած կը տեսնամ իր ամենէն արդար մարդն որ խեցեկոյտ վճռով հալածեն հայրենիքէն, և ամենէն խնայտունը՝ որ մոլեխինդով սպաննեն։ Եւրոպային ալ մեծութիւնը և կրթու-

Թիւնը կը տեսնամարուեստացեալ լեռներուն՝ բրդերուն ծայրէն ինչուան Վեղոսին երկրատարած չափերուն վրայ, երկրաչափութեամբ ձեւացեալ յիշատակարաններուն վրայ. սակայն չեմ ազատ Թողուր բարբարոսութենէ՝ երբ սոխէ սխտորէ աստուածներն, մոռնալու կատուն տաճարներուն մէջ կը տեսնամ, և եզան պոչ մը երկնքի ամէն նշաններէն վեր դրած, Վու ալ մեծագործութիւններդ, ուլ տիեզերակալ Հռոմ, ինչուան այս օրս ինքնախօս վկայ են քու բարգաւաճելուդ, սակայն քու յաւիտեհական անունդ ալ դեռ բաւական չէ զիս չտարակուսեցնելու՝ Թէ արդեօք բարեբարոյութիւնդ աւելի էր Թէ բարբարոսանալդ. շատ արձաններ կանգնեցիր, շատ յաղթական կամարներ, շատ մեծագործ տաճարներ, մանաւանդ Թէ կանգնել տուիր քուկինէդ ճարտար մըտքերու, բայց ինչ օգուտ որ մէկ ձեռքով քու նեղ աշխարհքդ շէնցընելու ատեն, մէկալ ձեռք բոլոր աշխարհիս լայնութիւնը տակն ու վրայ ըրիր, և այնչափ ազգաց արիւնք նախ իրենց ստրկովը գնեցիր, վերջը երկուքն ալ զեղիութեամբ Թափեցիր. անշուշտ Թէ որ դու կըթեալ ազգաց մէջ առջինն չես, բարբարոսաց մէջ ալ ետքինը պիտի չըլլաս: Թողունք Նորեստանեայց, Հընդկաց, Չինաց, Հայոց և այլոց բարբարոս սովորութիւններն ալ:

II) Եժամեծ մանաւանդ Թէ մեծաձայն մեծորոտ գործքերը զքեզ չապշեցրնեն, ուլ աշխարհատես, և տիեզերակալ տէրութիւնը՝ ամենաբազաւար տէրութիւն չի կարծես. նուաճող լուծը՝ արդարութեան կշիռ չէ, և ոչ արիւնաքամ սուրը՝ մարդասիրութեան նշան: Բոլոր Հին պատմութիւն ինչուան Վրիստոս կամ անկէ ալ ինչուան Վոստանդիանոս՝ շարունակ բարբարոսութիւն մ'է, 'ի բաց առնելով Հրէից և վերոյիշեալ քանի մը ազգաց կենցաղավարութեան զանազան միջոցները. վասն զի ամենէն կըթեալ ազգն ալ իր բարբարոսութիւններն ունեցած է, և ինչուան Նստուծոյ ընտրեալ ազգն ալ

իրեն սրբազան օրէնքներուն քով՝ ամենէն Թանձրամիտ Ժողովրդեան գործքերն ալ չէր ամրացած կանգնելու. և Թէ որ զայնպիսի աստուածատուր, աստուածագիր, աստուածաբարոզ օրէնքները բաւական չի սեպեց մարդուս ապրտամբ բնութիւնը՝ զինքը բոլորովին հանելու բարբարոսութենէ, ինչ կը զարմանանք Թէ Յունաց և Ագիպտացոց մէջ ալ բարբարոսութիւն եղած ըլլայ:

Շատոնք կը զարմանան տէրութեյ մեծնալուն վրայ. աւելի զարմանալին ան է որ անոնց շատին մեծնալուն պըժգալի կերպը չեն մտածեր. որոնց մեծութիւնը բարբարոսութեամբ մեծ եղեր է, Թէ որ անգթութիւնը և անիրաւութիւնը բարբարոսութենէ դուրս չեն: Աբուղդոնոսորի երազին մէջ նշանակած չորս տէրութիւնները որ մէկմէկու յաջորդեցին, երկրիս աշխարհակալ և ամենէն մեծ, ամենէն ծաղկած տէրութիւնները կրնային ըսուիլ Հին ատեն. նախ Նորեստանեայք բոլոր Նիոյ տէր էին գրեթէ 2000 տարիի չափ. այսինքն շատ մը ազգեր իրենց ստրուկ կամ հարկատու ըրած, և մէկմէկու զենքով մէկզմէկ վախցուցած: Աիւրոս Պարսիկ ելաւ զանոնք իրեն ձեռքին տակն առաւ, և Նորեստանեայց Թագաւորութիւնը կործանելու ատեն՝ աւելի ընդարձակեց իրենը, միլիոնաւոր մարդկանց արիւնով Պարսից ինքնակալութիւնը հաստատելով: Արկու դար վերջը Սակեդոնիոյ սլզտի Թագաւոր մը իր խնամի Յունաց հակառակութիւնները իրեն օգուտ առնելով՝ զանոնք վախով և բռնութեամբ իրեն հետ միացընելով, քաջութեամբ՝ բայց անիրաւ քաջութեամբ՝ ելաւ Պարսից տունը քակեց ու Հին Նիոյ նահապետութիւնները ջնջեց: Աղեքսանդր Յունաց ամենէն բարակ մտքին՝ Արիստոտելին աշակերտն էր, ինքն ալ բարակամիտ էր, իր ախորժակը փիլիսոփայութեան մէջ ինչպէս որ զՎրիստոտէլ մը վարպետ ունէր, այսպէս բանաստեղծութեան միայն Հոմերոսն էր, պատ-

կերահանութեան՝ Բլեդէս մը, քան-
դակագործութեան՝ Փիդիասի աշկերտ
մը, և այսպէս փրկիստիայ, քննաբան,
քաջ և շատ քաջ մարդ էր, բայց ը-
րած գլխաւոր գործքերը գերազանց
բարբարոսութիւնք են. հասակն էր,
կ'ըսեն, իրեք կանգուն, բայց իրեն հա-
մար աշխարհիս իրեք անկիւնն ալ նեղ
կու գար. և թէպէտ փառասիրութեան
կամ արիւնասիրութեան համար ինչուան
հնդկացի խաղաղաբնակ ժողովուրդներն
ալ անիրաւաբար նուաճեց, և ինչուան
անծանօթ Ուկրաինա եզերքը հասաւ,
բայց երբոր երկնքի լուսաւոր մարմին-
ներուն ալ աշխարհք ըլլալը ճանչցաւ՝
կը նեղանար թէ ինչպէս ինքը դեռ ա-
նոնց մէկ ընկերին ալ ամբողջ չտիրեց.
ըսել է որ կը ցաւէր թէ ինչպէս երկրիս
մէկ ծայրէն ինչուան մէկալը արիւնէ
գօտի մը չկապեց: Իրեն փափաքը ա-
ւելի յաջող դատուեցաւ կատարելու (Յու-
նացմէ վերջը եկած չորրորդ տերութիւ-
նը, Հռոմայեցիք, որ աշխարհիս մէջ
զարմանաց առակ են եղած. արդարեւ
զարմանալի էին քանի որ իրենց մէջ
միայն Բրուտոսներ, Լիսինինատոսներ,
Կամիլլոսներ կ'երևնային, որոնք մէկ
ձեռքով հայրենեաց սահմանները կը
պաշտպանէին, մէկալով անոր արդար
ծոցէն իրենց ապրուստը կը ճարէին.
բայց երբոր աշխարհակալութեան և
անուանեալ մեծութեան փափաքը մը-
տաւ, երբոր Սարիսներ, Սիլաններ,
Պոմպէտներ, Կեսարներ, Լեստիոս-
ներ, Ուտաւիանոսներ ելան, և հռո-
մէական արծիւները աշխարհիս ամէն
ծայրերը սկսան թռչիլ, անոնց անպատ-
ճառ թափած արիւնները թէ որ Տի-
բերիս լեցուէր՝ կարծեմ երկայն օրե-
րով միայն կարմիր պիտի տեսնուէր.
միայն Վաղղիոյ մէջ Կեսար՝ քանի մը
անտառներու տիրելու համար, մանա-
ւանդ թէ տիրած սեպուելու համար քա-
նի միլիոն մարդ փճացուց: — Բայց էին
այն անձինքը որ քաղաքավարութեան
ծայրն հասած կը սեպէին զիրենք, և
բոլոր զուրիշները բարբարոս կը կար-
ծէին. ասոնք են որ դեռ աշխարհիս

ամենէն երևելի մարդիկը կը սեպուին:
Ուստի չի զարմանանք թէ որ ասոնցմէ
ետքն ալ տեսնանք հիւսիսային ազգերը
որ երկրիս ծայրերէն հեղեղի պէս կ'իջ-
նան մէջ տեղուանքը և Հռոմայեցւոյ
տերութիւնն ալ կը քայքայեն. չի զար-
մանանք Բոտիլասայ վրայ թէ որ, Լա-
Բոտուծոյ հարուածն եմ ըսելով՝ Լա-
սիային միջոցէն ինչուան Լարուպիոյ կէ-
սը սրով ու հրով աւերչտիւ. թէ որ
Լարաւացին Բոտուծոյ նոր օրէնքները
ծաւալելու անուամբ՝ Բոտի աշխարհք-
ները տակն ու վրայ ընէ. թէ որ Նին-
կիդ մը աշխարհիս տիրելը իրեն պարտք
մը սեպելով՝ երկու միլիոն մարդ ջարդէ
և 50,000 քաղաք ու աւան աւերակ
դարձնէ. թէ որ Կալ Սիմուր մը մէկ
օրուան մէջ 100,000 մարդու զուխ
կտրել տայ, և անմեղ տղաքներ Սե-
բաստիոյ հողերուն մէջ ձիակոխ ընէ:

(ՄԵՍՏԱՆՈՒ ՌԻՐԵ ԱՆԳԱՄ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՊԲ

Յառաջ Նոր Զոյլ: Ի Մահմադ Խանէ 1:

ԵՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՌԳԵՍ երբեմն յաւուր ձմեռան գառնաշունչ
Եւրասիոսան ալեաց կուտակ գէզագէզ
Խռովեալ յուզէ հոգմովք ըզծով բրբաբեր,
Ոլորաս առնու զլաստափայտին ապիկար.
Ոմն յուսահատ յերկինս բարբառ. սմբառնայ
Եւ զանողոք մաղթէ մեղմիւ սաստ նորին.
Միւսըն նըստեալ անդ անբարբառ ձեռն 'ի ծնօտս
Լեռնակուտակ զայլեացն յորձանըս գիտէ
Որ գերեզման լիցին յուսոյն և ինքեան:
Մին հաստատէ զկայմն ամբարձման 'ի կայս իւր,
Եւ կարկատէ այլն ըզթևոյ թռչարան,
Եւ նաւապետն առեալ զգլխին ուղղութիւն
Վստահութեան կեանս արծարծէ յայլոց սիրտս:
Այսպէս ոմանց յերկայս ընդ մարտն գորով,
Զերկնից հայցեն ըզթութիւնն օժանդակ.
Այլք քաջարիք ըզվայրս ողջոյն քաղաքին
Ամրացուցեալ բաղդին շնչման հակառակ
Կազդուրէին ըզսիրտս 'ի մարտ մահական.